

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

Соціологія і соціологи у глобальному вимірі (коментар учасника XVII світового конгресу із соціології Міжнародної соціологічної асоціації “Соціологія в русі”)

11–17 липня 2010 року в Гетеборзі (Швеція) працював XVII конгрес Міжнародної соціологічної асоціації (ISA) “*Соціологія в русі*” (“Sociology on the Move”). Ця подія стала масштабною не лише завдяки чималій кількості учасників (5007 представників зі 103 країн світу), а й унаслідок глобальності обговорюваних проблем і пропонуваніх реорієнтацій методологічних підходів, тематичного розмаїття й репрезентивності більшості регіонів світу і національних соціологічних асоціацій.

У вступному слові президент ISA *Мішель Віверка* виокремив кілька фокусів розвитку соціології на сучасному етапі, що послуговували лейтмотивом загальної тематики конгресу “*Соціологія в русі*”. За словами Віверки, це — рух у кількох напрямках. По-перше, “захід” перестав бути інтелектуальним гегемоном соціології: помітно збільшало професійних соціологів у всіх куточках земної кулі, й у цьому сенсі соціологія глобалізується. По-друге, предметом вивчення соціології стають проблеми планетарного масштабу поряд із локальними, регіональними і національними суспільними проблемами. По-третє, спрямованість соціологічних досліджень варіює від вивчення найзагальніших проблем суспільства до зовсім інтимних аспектів життя людини в суспільстві. По-четверте, соціологія перебуває в пошуку й освоєнні нових полів дослідження, а також шукає шляхів взаємодії з іншими дисциплінами та сферами знання. У результаті парадигмальний простір соціології також перебуває “в русі” — парадигми трансформуються і збагачуються, наближаючись до узагальнень вищого порядку в контексті розширеної теоретичної бази — з одного боку, а з іншого — спираючись на великий і глибокий емпіричний матеріал порівняльних досліджень. Зрештою, вочевидноються інституціональні зміни соціологічного простору: виникають нові виклики та проблеми розвитку соціології — в окремих країнах деякі кафедри й факультети скорочують, в інших частинах світу, навпаки, відкривають і розширюють, уводять параметри зовнішнього оцінювання якості освіти й соціологічного продукту; формується рух публічності соціології, змінюється роль соціології і соціологів у публічному просторі. Ці особливості сучасного розвитку світової соціології дістали відображення в тематичному розмаїтті роботи конгресу, а також у презентації своєрідності розвитку соціології та соціологічних досліджень у різних країнах світу. До безперечних досягнень самоорганізації соціологів і організаторів ISA можна віднести представленість у роботі конгресу національних соціологічних асоціацій Азії, Африки, Латинської Америки й участь багатьох соціологів із Японії, Індії, Бразилії, Мексики.

Однак фактично 75% учасників були представниками “глобальної півночі”, або “глобального заходу” (США, Канада, Європа, Австралія), до того ж переважали соціологи з Європейського Союзу. Російську Федерацію на конгресі представляли 111 соціологів (переважно з Москви та Санкт-Петербурга); Україна надіслала чо-

тирьюх учених; Вірменія й Азербайджан — по три, по два представники мали Білорусь, Грузія і Киргизія, одна учасниця представляла Казахстан¹.

Рівень репрезентованості соціологічних спільнот різних країн і регіонів дає цікаву інформацію про масштаб країн і соціологічних асоціацій та залученість їх у роботу міжнародного соціологічного форуму. Безумовно, місце проведення конгресу має значення і надає певні переваги представникам країн, розташованих по сусідству, порівняно із жителями територіально й економічно віддаленіших держав. Важливо й те, яке значення національні соціологічні спільноти і соціологи надають участі в таких заходах, їхнє прагнення подати результати роботи й поділитися професійними досягненнями та проблемами в рамках академічної спільноти світового масштабу. Крім того, за наявності інтересу і прагнення брати участь у цій роботі виявляються і реальні можливості. Так, у ISA молоді вчені мають змогу отримати грант на поїздку в рамках кожного із 55 тематичних дослідницьких комітетів; у багатьох країнах національні соціологічні асоціації й університети підтримують участь учених у подіях такого штибу, оскільки це важливо не тільки для індивідуального професійного зростання, розширення наукових обріїв і академічної співпраці, а й для підвищення престижу національних академічних спільнот і розвитку національної науки загалом.

Дані про склад учасників конгресу свідчать, що країни — засновниці ISA (США, Німеччина і Велика Британія), як і раніше, домінують і за кількістю учасників, і за кількістю публікацій, представлених лідерами видавництва соціологічної літератури. Тому, на мій погляд, зарано говорити про те, що соціологія здолала інтелектуальну гегемонію “глобального заходу”, хоча рух у цьому напрямі відчувається і не останньою чергою залежить від активності соціологічних спільнот і вчених різних країн світу.

Програмою конгресу було визначено п'ять основних тематичних полів, котрі, як наголосив **Ганс Джоас** (віце-президент ISA з програми конгресу) у своєму вступному зверненні до учасників, сфокусували інтелектуальні виклики розвитку сучасної соціології. Ці тематичні поля стали лейтмотивом пленарних засідань конгресу й інтеграційних сесій дослідницьких комітетів. “*Насильство і війна*” — важлива тема, якою в соціології незрідка нехтують через власну прихильність до певної ліберальної чи прогресистської перспективи. Проте “коли мріям про тривалий мир настає кінець, нові небезпеки і труднощі мобілізації організованої протидії насильству мають бути поставлені на порядок денний”, — зазначає Г. Джоас. “*Сталість*” (розвитку) — важлива нормативна й аналітична точка відліку не лише в дослідженні проблем екології, а й у ширшому сенсі: причини та наслідки змін клімату, голод у світовому масштабі, нинішні та майбутні проблеми браку енергії й води — всі ці проблеми потребують соціологічного аналізу та експертизи. Сесії “*Світи відмінності*” мали на меті привернути увагу до того факту, що конвенційна ідея прийдешньої гомогенної модерності втрачає свою переконливість. На порядку денному — питання про те, якою є роль довготривалих цивілізаційних традицій для “множинних модерностей” і яким чином посилюваний вплив Азії стає викликом фундаментальним принципам європоцентричної та америкоцентричної інтелектуальних традицій. Тема “*Діяльність і уява*” маркірує зовсім інший тип викликів. Нові досягнення біології й виникнення міждисциплінарного поля “культурних студій” змушують нас переосмислити базові категорії. Соціологія має також відповідати на фундаментальні виклики повсякденного життя, якими є зростання важливості образів або кому-

¹ Інформація про представництво доступна на сайті: <<http://www.isa-sociologi.org/Congress2010>>.

нікація і життя в реальності віртуального світу. І насамкінець, “Релігія і влада” — тема, що привертає дедалі більший інтерес завдяки поглибленню скептицизму з приводу того, що тезу стосовно секуляризації можна обґрунтувати. Релігія вже не розглядається як деякий атавізм домодерного минулого. Посилюється інтерес до релігійних соціальних рухів, динаміки релігійного досвіду і його проявів, до різноманітних способів, якими релігія знов і знов перетворюється на інструмент досягнення політичних цілей. Спеціальними темами конгресу були моделі суспільств добробуту і глобальні виклики, які перед ними висуває сучасність, а також глобальна криза фінансових ринків та її наслідки для економічних, політичних, соціальних і культурних процесів.

Примітним у рамках зазначених глобальних викликів стало те, що світовий конгрес із соціології відкрив лауреат Нобелівської премії з хімії, Президент Міжнародної ради з науки (International Council for Science), професор *Юан Че Лі* з Тайваня, котрий виступив із доповіддю “Енергія, довкілля і майбутнє людства”, в якій порушив питання кліматичних змін, взаємного впливу природи, суспільства і діяльності людей у планетарному вимірі й, відповідно, можливих варіантів майбутнього, що послугувало стимулом для дискусій провідних соціологів у рамках інших сесій і пленарних засідань. Підставою звернення хіміка до соціологів виявилось усвідомлення того, що мірою розвитку людського суспільства і технологій суспільство перестає бути вмонтованим у природу і починає домінувати над нею, а ті зміни, що їх людство вносить у природу, можуть призвести до глобальної катастрофи, і змінити цю ситуацію можна не лишень технічними й технологічними засобами, а й зміною практик людей, що є полем діяльності й експертизи соціології; розв’язання цієї глобальної проблеми неможливе без взаємодії наук.

Розуміння того, що для успішного розв’язання глобальних проблем необхідна взаємодія між різними науками і дисциплінами, де важливою є не стільки мультидисциплінарність у соціальних науках, про яку багато говорять у соціологічній спільноті, а й включення знання інших наук у ширшому контексті для пояснення і пошуку шляхів розв’язання проблем суспільства, його життєздатності та майбутнього, може стати поворотним моментом парадигмальної зміни системи знання про суспільство і підмурком для створення глобальної соціології, що в подальших виступах наголошували, зокрема, Ульріх Бек, Джон Уррі та інші.

Упродовж тижня тривали паралельні засідання 55 дослідницьких комітетів ISA, тематичних робочих груп, інтеграційних сесій, зустрічі авторів новітніх публікацій із критикою поряд із кількома пленарними та президентськими сесіями конгресу. Тому, вивчивши його програму (350 сторінок), щоб дістати уявлення про розмаїття й лейтмотиви центральних для сучасної соціології дебатів, я спинилася на стратегії вибіркової участі в різних тематичних сесіях. У більшості випадків основним параметром вибору сесії були теми доповідей або сесії, іноді — імена авторів (ніколи мені не доводилося слухати “вживу” стількох класиків сучасної соціології одночасно!), і, зізнаюся, на жодній сесії із тих, на яких я була присутня, не доводилося нудьгувати. Через неосаяжність програми і чималу кількість сесій, що працювали в паралельному режимі одночасно в кількох будівлях, що приймали конгрес (центральный Конгрес-Хол Гетеборга, і три корпуси Університету Гетеборга, розташовані в різних частинах міста), мої нотатки фрагментарні й суб’єктивні. Хоча я намагалася не пропустити найцікавіших доповідей, багато чого залишилося непочутим, але, сподіваюся, подальші публікації доповідей у вигляді авторських статей і враження інших учасників конгресу надолужать цю прогалину.

Якщо спробувати впорядкувати головні виклики соціології у доповідях і відповідях визнаних експертів соціології зі світовими іменами, чітко виокремлюються три тематичні напрями, об’єднані спільною ідеєю про те, що виклики суспільству і

соціології стали глобальними і численними, і це докорінно змінює сутність підходу до створення соціологічного знання і його ролі в суспільстві.

Перше коло проблем, що посідали важливе місце в центральних доповідях пленарних засідань, пов'язане зі зміною клімату й екологічними ризиками. Як один із варіантів відповіді на ці виклики **Ульріх Бек** пропонує реорієнтацію принципів побудови соціологічного знання від сприйняття суспільства в рамках національної держави до методологічного космополітизму і розвитку космополітичної соціології. Цей методологічний поворот необхідний, позаяк глобальні проблеми ризиків виходять за рамки компетенції й можливостей впливу національних урядів, суспільств, систем соціальної взаємодії, що потребує більш загальних — космополітичних — варіантів взаємодій, рішень, впливів. У контексті “космополітизму” як філософськи й ідеологічно навантаженого поняття У.Бек пропонує використовувати аналітичну категорію “космополітизації” для позначення взаємозалежності світу, глобалізації найважливіших викликів суспільствам і ризиків, розвитку яких у катастрофу необхідно запобігати спільними зусиллями. У своєму баченні необхідності створення космополітичної соціології У.Бек спирається на нову епістемологічну ситуацію рефлексивності другого модерну, космополітизації повсякденного життя, вивчати які можна шляхом розроблення інших механізмів дослідження в рамках соціальних наук, де одиницею аналізу і збирання інформації вже не виступає суспільство в його кордонах національної держави, і в аналітичний простір включаються знання про предмет дослідження інших дисциплін.

Одна із пленарних доповідей у рамках дискусії про глобалізацію і множинність ризиків і, відповідно, необхідність переоцінки системи пізнання — доповідь **Саскїї Сассен** — була присвячена переосмисленню ролі території, влади і права в глобальному вимірі. С.Сассен відзначає тенденцію глобалізації відповідей на виклики світової фінансової кризи, що полягає в переоцінюванні території як ресурсу, котрий із юрисдикції національних держав переходить до міжнародних бізнес-структур і гравців у рамках глобального перерозподілу функцій і впливу і, тим самим, створення паралельних геополітичних структур поза колишніми формами територіального поділу. Глобальна зміна клімату актуалізує контроль над виробництвом і розподілом продовольства, що принципово важливо внаслідок перерозподілу зон впливу, зумовлюваного володінням родючими землями (територіями). Наприклад, аргументує С.Сассен, Південна Корея підписала орендні угоди із Суданом на 690 тис. гектарів і з ОАЕ на 400 тис. гектарів, а також інвестувала 6,5 млн доларів у контрольний пакет акцій компанії “Хорол Зерно”, яка володіє 10 тис. гектарів у східному Сибіру; шведська компанія “Алпкот агро” придбала 128 тис. гектарів у Росії; Морган Стенлі придбав 40 тис гектарів родючих земель в Україні. Таким чином, вивчення влади, впливу, права і соціальних процесів виходить за межі окремих національних держав і має орієнтуватися на глобальні зміни глобальних нерівностей, що формуються, та на глобальних гравців і, відповідно, звертатися до знань комплексу соціальних наук глобального (світового) масштабу. У цих міркуваннях С.Сассен розвиває положення своєї книги “Територія — влада — права”, опублікованої 2008 року.

Проблему надспоживання і небезпек масштабного наздоганяльного розвитку порушували у своїх доповідях Джон Уррі та Раймонд Мерфі. **Р.Мерфі** виклав ідеї монографії 2009 року, в якій він аналізує те, яким чином передові технології роблять уразливою природу, а природні катаклізми, своєю чергою, збільшують соціотехнологічну вразливість. Шляхом опису політичних, економічних, етичних і культурних передумов зміни клімату Мерфі демонструє, яким чином сучасні суспільства створюють ризики, які згодом доводиться долати.

Соціологічна експертиза можливостей і наслідків зміни клімату й технологічного прогресу має дати оцінку і прогноз масових соціальних дій і практик, що перешкоджають управлінню процесами взаємодії природи й суспільства, — цей висновок Р.Мерфі співзвучний з провідною ідеєю Джона Уррі, подано ним на прикладах досліджень з опублікованої у співавторстві з Денісом Кінгслі книги “Після автомобіля” (2009).

Другий важливий тематичний напрям соціологічних дебатів стосувався ймовірних сценаріїв майбутнього. Пленарні доповіді **Крега Колгауна** “Можливе майбутнє” і Мануеля Кастельса “Сітьові війни у сітьовому суспільстві” та виступи Еріка Оліна Райта “Реальні утопії” і Джона Уррі “Системи та їхнє майбутнє” визначили рамки теоретизування з приводу варіативності альтернативних шляхів розвитку суспільств у глобальному контексті й за умов екологічних викликів.

Джон Уррі описує трансформації соціальних систем за умов глобальних кліматичних змін, спричинених успіхами технічного прогресу, втілюваними у широко-масштабному використанні вугілля і нафти, електрики, електроприладів і автомобілів; у швидкісних пересуваннях, що набувають масового характеру через віддаленість житла від місця роботи (наприклад, у 1800 році американець долав у середньому відстань у 50 метрів на день, а сьогодні це 50 кілометрів на день); у безпрецедентному зростанні сухопутних, морських та авіаційних відстаней, що їх долають товари в рамках світового товарообміну. Як можливі варіанти майбутнього суспільства Дж.Уррі розглядає чотири. (1) Постійний рух (Perpetual Motion — Le Corbusier), для якого характерні гіпермобільність, масове поширення патернів мобільного життя і комунікації, на тлі скорочення ресурсів і кліматичних змін ставить у привілейоване становище багату Північ, здатну використовувати дедалі досконаліші технічні можливості, щоби не залежати від зовнішнього середовища, дедалі більше вдосконалюючи штучні регулятори або постійно перебуваючи в он-лайн-овому режимі в невинно ускладнюваних системах електронної комунікації та мережного споживання. (2) Локальна сталість (Local Sustainability — Schumacher), що дістає вихід у світовій реконфігурації економіки задля підтримки такого кшталту сталості. (3) Регіональні війни (Regional Warlordism — Hobbes), тобто за умов скорочення ресурсів і погіршення кліматичних умов неминучі регіональні війни за воду, нафту і газ і одночас суттєве скорочення міжрегіональної мобільності й комунікації через доступність подорожей тільки багатіям, падіння життєвих стандартів тощо. (4) Цифровий паноптикум (Digital Panopticon — Orwell) у дусі “міста-аеропорту”, в якому кожен включений у систему цифрової комунікації в усіх сферах життєдіяльності, тривають упровадження тотальних баз даних і принципові зміни у сферах громадянських свобод і приватного життя.

Усі чотири сценарії не надто привабливі, однак це дає змогу переосмислити поняття системи, що аж ніяк не є метафорою. Взаємозв’язок компонентів у системі, їхні “зворотні” зв’язки дають нам детерміністське бачення шляхів розвитку ситуації й підстави говорити про те, що зміни не відбуваються суто в непередбачуваному напрямі.

“Імовірне майбутнє”, за аргументацією **К.Колгауна**, необхідно розглядати в контексті сучасної множинної кризи, що в усій сукупності своїх проявів — фінансова криза 2008 року, екологічна криза, війни, міграції тощо — є викликом керованості (governance) і в цьому смислі визначає параметри можливостей майбутнього. Для розуміння джерел і проблем такої кризи необхідно вийти за рамки “короткої історичної пам’яті” й подолати міждисциплінарну роздробленість у соціальних науках.

Аналізуючи сутність множинної кризи, Колгаун демонструє, що ця криза, яка стала викликом для інституціональних засад суспільного устрою, вкорінена в повоєнному зростанні багатих країн світу, розвитку множинних центрів стабілізації світового порядку після розпаду СРСР, наростанні, а потім ослабленні впливу США (як основного військового й економічного гегемона світу) і появи нових впливових світових гравців (таких як Китай, Європа, Індія, Латинська Америка, Азія), дедалі інтенсивнішій глобалізації, перерозподілі влади на глобальному рівні. Усе це — прикмети нової геополітичної доби, для якої сьогодні головним стає питання: “Наскільки можлива керованість”. Чи піде світ шляхом конкуренції інституціональних режимів, кооперації чи розв’язання глобальних проблем, зокрема екологічних. У центр уваги соціальних наук ці глобальні зміни ставлять проблему переходу від генералізованих моделей розвитку знання до контекстуально зумовленого, специфікованого знання, що дає можливість зрозуміти причини відродження націоналізму і релігійності у, здавалось би, добре описаному раціональному світі модерну і модернізації. Секуляризація суспільства — модель, соціологічно описана в ідеологічному контексті суспільств повоєнної Європи та США. На глобальному рівні світові релігії є одним із важливих глибинних способів соціальної організації, і ця їхня роль не вписується в західну модель. Відповідно, чинник релігії має бути інтегрований у розуміння можливостей майбутнього. Зміна порядку влади із появою нових світових гравців кидає виклик розумінню й опису суспільства як національної держави в рамках соціальних наук. Регіони (Європа, Азія, Латинська Америка) стають скоординованими гравцями світового порядку. У рамках регіонів відбувається інтенсивніший обмін потоками міграції, торгівлі; регіони — осередок загальних екологічних проблем і зростання нових форм націоналізму. Усе це висуває перед соціологією завдання розроблення контекстуального, регіонально співвіднесеного знання про ці нові тенденції, які стають трендами майбутнього, що постає вже сьогодні. Контекстуально специфічне знання і побудова адекватних пояснювальних моделей неможливі без виходу за рамки процедур генералізації знання, без переосмислення базових уявлень про те, де ми сьогодні перебуваємо, у чому полягає ідея економічного розвитку для передових і малорозвинених країн у контексті екологічної кризи й обмежень сталого екологічного розвитку в глобальному масштабі.

Мануель Кастельс у доповіді “Мережні війни в мережному суспільстві” фокусує аналіз параметрів майбутнього на сітьовому характері комунікації за допомогою сили-силенної медіа та переосмислює владу і соціальні відносини стосовно дослідження війни. Війна властива суспільствам будь-якого історичного періоду, але для кожного періоду історії й домінуючого типу суспільства характерні свої війни та свої відносини влади (нелегітимного і легітимованого насильства). Сучасний мережний характер суспільства переростає кордони національної держави, а вплив численних медіа перевершує можливості управління їхньою владою. Так, завдяки мас-медіа тероризм набуває глобального резонансу. Медіа перетворюються на знаряддя впливу на масові емоційні стани, формування й оформлення реакцій людей на насильство. Завдяки медіа відбувається дегуманізація “ворога на екрані”, зокрема внаслідок масового поширення мережних ігор у війну і відповідних кіножанрів. Війна для підлітків перетворюється на азартну гру — у розстріл абстрактної картини ворога на екрані комп’ютера, при цьому партнер по грі може перебувати і в сусідньому будинку, і в іншій країні. Відбувається масова деморалізація убивства і смерті у віртуальному просторі, що має величезні наслідки для повсякденності, набуваючи масового характеру і поширюючись у масштабах цілого світу.

Динаміка і технологія війни залежить від типу та рівня технологічного розвитку, і сучасне мережне суспільство має ефективнішу технологію організації війни —

інформаційною, мережною, розумною зброєю, що тісно пов'язане з мережним характером комунікації та глобальним характером сучасної економіки та влади.

У своєму описі можливості й альтернативи майбутнього в рамках критичного підходу до аналізу сьогодення **Ерік Олін Райт** подав варіанти устрою суспільства, схарактеризовані 2010 року в книжці “Уявляючи реальні утопії”. Бачення тривалої перспективи породжує тактичні прагматичні засади боротьби – у цьому О.Райт убачає основи реальності утопій. Щоб утопія могла стати реальною, потрібен пошук варіантів, життєздатних і принципово досяжних. Райт робить спробу описати й осмислити альтернативи капіталізму.

О.Райт пропонує розглянути модель інституціонального дизайну суспільного устрою крізь призму взаємного впливу трьох джерел влади: економічного, державного і соціального (громадянське суспільство) та описує сім альтернативних варіантів капіталізму крізь призму посилення соціальної влади.

Третьою провідною проблематикою в рамках центральних доповідей конгресу стала тема світової фінансової кризи й можливостей соціологічного пояснення її причин і наслідків. На підсумковому президентському засіданні свої версії соціологічного пояснення кризи виклали колишні президенти ISA Маргарет Арчер (1986–1990), Альберто Мартінееллі (1998–2002), Петер Штомпка (2002–2006), а також Алан Турен.

Маргарет Арчер у доповіді “Сучасна криза: мовчання соціологів”, описуючи ставлення соціології до подій останніх двох років, виступила з критикою соціології й соціологів не тільки за відсутність прогнозів цієї кризи та пояснення її причин і наслідків, а й за “пособництво кризі через створення її контексту” шляхом просування індивідуалістичних моделей людини й агентності (agency), а також за журналістський поверховий стиль в описі цих подій як суто фінансової кризи, що не може стати глибинним поясненням соціальних процесів і підставою для жодної змістовної соціологічної моделі. На думку Арчер, більшість соціальних теорій не в змозі концептуалізувати реальну громадянську економіку і здорове громадянське суспільство. “Мінлива модерність”, “суспільство ризику” та інші метафори не дають пояснення процесів. Переважно індивідуалістичні моделі людини й агентності, що їх поділяє більшість авторів соціологічних пояснень, унеможливають охоплення соціального контексту інституціональної й політичної кризи. По-перше, приймаючи людину як homo economicus, наприклад у теорії раціонального вибору, ми приймаємо економічну раціональність як домінуючу в діях і ухваленні рішень, але залишаємо поза полем зору переважну частину мотивацій людини дійової (так, ми піклуємося про літніх батьків не тому, що розраховуємо на спадщину і тому що це економічно вигідно, а тому, що ми їх любимо і нам не байдуже, як вони живуть). Модель людини економічної дуже мало допомагає в поясненні волонтерських дій і солідарності. По-друге, популярна модель опису людини як homo sociologicus слідом за класичними уявленнями про суспільство і людину як координовану бюрократичну систему підводить до моделі субсидіарності – патерналізму, в якій роль актора вельми пасивна, позбавлена претендування на власну гідність і може бути описана схемою “я лишень роблю свою справу”. Третя пізньомодерна модель homo inconstantus, до якої нас ведуть Е.Гіденс (“суспільство, що вислизає”) і У.Бек (“суспільство ризику”), представляє людину позбавленою солідарності й субсидіарності, коли індивідуалізація як така визначає інституціональну структуру суспільств “другого модерну”, основний девіз якого – “зроби свою біографію сам”. Життя перетворюється на серіал власного перевинайдення, при цьому почуття власної гідності не можна зберегти через постійну мінливість, відсутність послідовності життєвої перспективи й перетворення людини на тимчасову. На таких інди-

відуалістичних моделях людини як дійового агента ґрунтувалося розуміння розвитку модерну як поглинання громадянського суспільства у взаємодії ринку (фіналізація/монетаризація всіх видів активності) і з державою (бюрократизація відносин і взаємодій), що зумовлювало інституціоналізацію індивідуалізму. У результаті відбувалися розбіжності між споживанням і благополуччям людини; відносини, що раніше забезпечували людині сталість, перетворювалися на товар, відбувалися девальвація особистісних людських якостей і монетаризація самооцінки, що заважало соціальній інтеграції. Звідси — колапс суспільства у відповідь на фінансову (банківську) кризу. Аргументуючи те, що соціальний порядок — не біржа, М.Арчер бачить завдання соціології в пошуку відповіді на виклики сучасної кризи на основі розроблення концепції громадянського суспільства пізньої модерності, ґрунтованого на загальному добробуті, а не на індивідуалістичній моделі.

Альберто Мартінееллі у своїй доповіді наголосив, що криза як ніколи раніше послабила регуляційні механізми національної держави. І національні держави, і їхня внутрішня економічна політика втратили ефективність, що в поєднанні з порушенням балансу між країнами-кредиторами й одержувачами кредитів і недостатністю механізмів глобальної керованості перетворюється на питання безпосередньо соціологічне. Головна суперечність виникає на перетині взаємопов'язаності, політичної фрагментації та культурного розмаїття як наслідків глобалізації — першою чергою глобалізації капіталізму як найгнучкішої й найсталішої системи, наділеної, разом із тим, величезним потенціалом конфліктів і криз. Гегемонна модель капіталізму (англо-саксонсько-американська) вступає в конкуренцію з іншими його моделями (що поєднують різноманітні способи регуляції й координації) — китайською, російською, японською.

Петер Штомпка розпочав свою доповідь із визначення завдань наук, наголосивши, що до трьох основних функцій — зрозуміти (природничі науки), прогнозувати і запобігти/змінити майбутнє (політичні науки), він додав четверте — створити, оформити й обґрунтувати ту версію, яка буде найкращою з усіх можливих варіантів. І це завдання соціології. Роль соціології — забезпечити політикам ресурси, запропонувати адекватну мову, “дзеркало”, порядок денний, бачення альтернатив або сценаріїв соціального розвитку. Необхідно виходити із двох положень: (1) ніщо не є настільки релевантним, як правда, і (2) немає нічого практичнішого за добре обґрунтовану теорію. Обґрунтована соціальна теорія — це карта соціальних ситуацій, усвідомлених на вищому рівні порівняно із буденною свідомістю. Для створення таких карт необхідно використовувати весь доступний арсенал соціального знання — міждисциплінарний, мультидисциплінарний і навіть трансдисциплінарний підходи — для створення соціологічних теорій середнього рівня, що описують контекст виникнення кризи і сценаріїв виходу із неї. Працюючи в цьому напрямі, П.Штомпка пропонує свою теорію довіри, що описує культури довіри та недовіри, а також описує колапс довіри як основну причину кризи 2008 року.

Алан Турен схарактеризував сучасний стан соціології як глобальність, коли універсальні принципи розуміння суспільства не можуть ґрунтуватися на знанні про локальну частину світу. Схоже, цю ідею поділяє низка провідних соціологів. А.Турен говорить про кризу, що заторкнула і систему, і актора, як і про кризу соціологічного теоретизування, адже “конструктивізм руйнує структуралізм, що походить від функціоналізму. Але конструктивізм не виходить із реальних фактів”. Процеси глобалізації загострюють проблеми прав (людини, меншин, мігрантів, постарішання населення тощо), і громадське життя вже здебільшого не являє собою соціально детермінованого споживання; сьогодні все визначається економічними законами, а не потребами споживачів. Соціальний процес модернізації можна опи-

сати як рух від секуляризації до суб'єктивізації, що розуміється як самоврядування індивіда, а модерн — як суб'єктивізацію, в якій основою соціальної поведінки стає не-соціальне. Турен порушує питання про спільність/плюральність змін у контексті глобальності й розмаїття дівців. Назагал ці зміни, на його думку, ведуть до необхідності інтеграції соціальних наук для відповіді на питання ускладненої модерності.

У проблематиці конгресу можна виокремити ще дві теми, пов'язані радше з академічними інтересами автора цих нотаток.

Перша стосується сучасних дискусій із приводу соціальних нерівностей, які обговорювалися на багатьох засіданнях різних дослідницьких комітетів конгресу, що варто окремої статті. Тут же слід стисло зазначити, що вельми багатою була і географія розробок теми нерівностей, і топографія: від пленарної доповіді про ситуацію в Китаї й презентації результатів досліджень, проведених у країнах Латинської Америки, Азії, Індії, Східної Європи та пострадянського простору, до обговорення нових контекстів глобалізації нерівностей і методологічних поворотів у вивченні нових форм і чинників соціальних нерівностей, що виникають у сучасному світі множинних криз.

Друга тема — викладання соціології — часто незаслужено опиняється “на узбіччі” академічного дискурсу. Утім, залишаючись на периферії академічного інтересу вчених, ця тема дуже актуальна в їхній повсякденній роботі, позаяк більшість є викладачами університетів, особливо у світлі тенденції перетворення університетського формату в бік “дослідницької” діяльності. У рамках конгресу відбулася спільна сесія кількох дослідницьких комітетів за назвою “Викладання глобально включеної соціології”, у межах якої на особливу увагу заслуговує доповідь **Конел Раєвін** “Як створити глобально зорієнтований навчальний план із соціології”. Свій виступ вона розпочала із запитання: *що* ми викладаємо як соціологію? Якщо проаналізувати навчальні плани з соціології, то чий ідеї ми транслюємо як соціологічне знання в масштабі всього світу? Передусім це ідеї класиків і фундаторів соціології “глобальної півночі”, що транслюються на “глобальну периферію” й не містять знань про повсякденність в інших 70% світового простору, залишаючи поза полем зору локальних авторів і жінок-фундаторок соціології. Наскільки ми і, слідом за нами, наші студенти ознайомлені із блискучими соціологічними працями, написаними в Африці, Індонезії, Ірані, Китаї, і яким чином таке неповне знання може відповідати завданням розуміння і пояснення складного багатоманітного світу, аж ніяк не обмеженого європоцентричною й американською (західною) моделлю? Можна послатися на книжку Лінди Сміт із Нової Зеландії “Деколонізаційні методології” 1999 року, в якій порушено питання продукування соціологічного знання, інституціоналізації механізмів створення західноцентрованого знання, що відтворює патерн “колоніальне — постколоніальне — неокolonіальне” в самій манері подання і трансляції певних сюжетів, у викладі способів пізнання, у пропонуванні локальних, характерних для Заходу прикладів як загальнолюдських. Другий момент критичного аналізу стосується методів і методології викладання, у рамках якої К.Раєвін закликає відмовитися від репродукування попередніх підручників із їхніми багатократними переказами ідей класиків і звернутися при написанні до нового знання, що може послугувати поворотним у розумінні студентами як власного суспільства, так і розмаїття глобального світу. Як приклад такої роботи можна навести виданий 2010 року за редакцією С.Патель “Підручник ISA з багатоманіття соціологічних традицій” (The ISA Handbook of Diverse Sociological Traditions / Ed. by S. Patel), в якому висвітлено дебати провідних соціологів сучасності (П.Штомпка “Соціологія чи Соціології?”, М.Буравой “Глобальна соціологія знизу”, К.Раєвін “Навчаючись один в одного: соціологія у світовому масштабі” та ін.), сучасні дебати європейських і американ-

ських учених, локальні соціології посткомуністичної Центральної та Східної Європи, Росії, Латинської Америки, Африки, Близького Сходу, Західної й Південної Азії, Китаю та Японії, і нарешті, розділ Ч.Крочерса “Репродукуючи центр і периферію: традиції соціології”. Назви говорять самі за себе. Третій момент необхідної ревізії викладання соціології у світовому масштабі — це практика університетського викладання: розроблення нових стандартів змістового наповнення курсів із соціології, щоби принаймні 50% їхнього змісту стосувалися більшості країн світу, а не тільки його центру. Методологію репродукування знання слід зрушити в бік нового постколониального контексту, що передбачає обмін матеріалами викладання, відкритість і доступність навчальних планів із соціології, створення відповідних електронних ресурсів і форумів, розвиток комунікації університетських викладачів і студентів у світовому масштабі.

Ці ідеї виявилися співзвучними засадовим принципам міжнародного проекту “Європейські бачення і розрізнення: порівняльні дослідження в удосконаленні викладання соціології”, що його вже другий рік поспіль утілює соціологічний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка¹. Формулюючи основні ідеї проекту, ми також поставили завдання наповнити навчальні курси із соціології змістовою інформацією про процеси, що відбуваються в країнах на периферії Європи, базуючись на даних порівняльних досліджень у Білорусі, Молдові, Україні, Вірменії, Грузії, практично відсутніх у навчальних програмах із соціології як в європейських університетах, так і в університетах цих країн.

У рамках конгресу відбулося також вручення Джефрі Александеру (почесному професорові Єльського університету, США) премії фонду М.Догана із соціології на знак визнання заслуг у розвитку соціології, високих професійних стандартів і видатної міжнародної репутації. Цю премію вручають раз на чотири роки. Попередні премії отримали Нейл Смелзер (2002) і Алан Турен (2006).

Ще однією знаменною подією в роботі конгресу стало обрання нового президента ISA, яким на наступні чотири роки став **Майкл Буравой**. У привітальній промові він зазначив, що своїм важливим завданням на посаді Президента ISA бачить створення можливостей для залучення до світових дебатів соціологів із різних країн світу, які не мають можливості брати участь в роботі конгресу, приїхавши до Швеції, але підтримують ідеї посилення ролі публічності соціології та її взаємодії із суспільством. У рамках Інтернет-проекту “ISA: Глобальний діалог” (М.Буравой уже веде блог, присвячений зміні ролі університетів, у якому беруть участь тисячі користувачів) і власних польових поїздок у різні країни, де соціологія переживає становлення, М.Буравой має намір вивести соціологів на новий рівень глобальної соціології. Побажаємо йому (і нам) успіху!

Щоб стати членом Міжнародної соціологічної асоціації, необхідно заповнити реєстраційну форму на сайті <http://www.isa-sociology.org/> у розділі Individual Membership та обрати дослідницький комітет за інтересами. Членський внесок, розрахований на чотири роки членства в асоціації, дає можливість отримувати інформацію про поточні семінари, конференції, публікації з обраної тематики електронною поштою, брати участь у конференціях дослідницьких комітетів, світових конгресах і соціологічних форумах, а також подавати заявки на грант. Членство в ISA також дає змогу отримати передплату чи безкоштовний доступ до повнотекстової

¹ Докладніше про проект див.: *Куценко О., Бабенко С.* Європейські візії та розрізнення: порівняльні дослідження в удосконаленні викладання соціології // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. — 2009. — № 4. — С. 186–194.

електронної версії часописів International Sociology (<http://iss.sagepub.com>), Current Sociology (<http://csi.sagepub.com>), Sociopedia.isa, (www.sagepub.net/isa).

Світовий конгрес ISA відбувається раз на чотири роки, наступний заплановано на 13–19 липня 2014 року, місцем проведення обрано місто Йокогама (Японія).

СВІТЛАНА БАБЕНКО,
*кандидат соціологічних наук, доцент,
докторантка кафедри соціальних структур і соціальних відносин
факультету соціології Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*